

KURTULUŞ SAVAŞININ DİPLOMATİK BİR CEPHESİ-İNEBOLU (Mustafa Kemal-Harington Görüşmesi Meselesi)

*Yrd. Doç. Dr. Rahmi DOĞANAY**

ÖZET

Kurtuluş Savaşı'nda askeri mücadele yanında diplomasi alanında da gerek İşgalciler, gerekse Türkler açısından girişimler mevcut olmuştur. Bunların asıl amacı problemi barış yoluyla çözmek niyetlerine dayandığı gibi, mücadele içinde avantaj sağlamaya yönelik diplomatik çıkışlar olarak da dikkat çekerler.

Mustafa Kemal ile bir görüşme isteğinde bulunan Müttefik orduları Başkumandanı Harington'un iyi niyetli sayılabilecek girişimi de İngiliz diplomatların sabotesi ile karşılaşmış, iki tarafın "görüşme isteği kimden geldi?" noktasında çıkmaza sürüklediği ve atıl kalan bu girişim 1921 yılı Haziran-Temmuz aylarında cereyan etmiştir. Sonuçsuz kalan bu adımın Türk-İngiliz anlaşmazlıklarının çözümünde bulunabileceği katkılar da böylece engellenmiştir. Bu görüşme girişimi çerçevesinde yaşanan tartışmalar ve yazışmalar "Mustafa Kemal'in kaçırılması teşebbüsü"ne kadar uzanan spekülasyonlara yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurtuluş Savaşı, Mustafa Kemal, Harington, İnebolu.

SUMMARY

There had been meetings dealing with both invaders and Turks in diplomatic area beside the military struggle in the Independence War. Although the main aims these meetings were to solve the problems peacefully, they were diplomatik steps to take advantages in the struggle.

Mr. Harington, the Chief Commander of Allied Forces, made an attempt which could be accepted as a good will gesture, but it was sabo-

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

taged by the British diplomats. There had been a crisis on the subject of who wanted the meeting and that attempt was cut off. This event took place between June-July of 1921.

This attempt which could help to solve the disagreements between British and Turkish sides gave no result. The arguments and correspondence made in the view of that problem led a speculation "the attempt of kidnapping Mustafa Kemal".

Key Words: *Independence War, Mustafa Kemal, Harington, İnebolu, Refet Paşa.*

• Kurtuluş Savaşı sırasında İngilizlerin ağırlıklı olarak uyguladıkları güç kullanma politikası yanında, diplomasi yoluyla Sevr'e ulaşma veya Sevr'e yakın bir mutabakat sağlama gayretleri de görülür. Diplomasi yolunu tercih edenlerin azınlıkta olmalarına rağmen daha akılcı bir yol izledikleri de savaş sonrası gelişmelerden açıkça görülmektedir. Diplomatik çabaların samimiyeti tartışılabilir olmakla birlikte daha iyimser bir görüntü vermektedir.

• Mondros ve Sevr gibi antlaşmalardan sonra Anadolu'da şekillenen Milli Kuvvetin gücünü gören İngilizler, Türklerle ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda iyileştirmeye çalışmışlardır. 1920 yılı sonlarında ve 1921 yılı boyunca Karadeniz limanlarına İngiliz gemileri ve temsilcilerinin gelmesi bu doğrultuda idi. Giresun, Trabzon, İnebolu, Rize gibi şehirlere gelen İngilizler¹ resmi sıfat taşımamakla birlikte, Avrupa'nın ve özellikle İngiltere'nin Türklerle barış yapmak arzusunda olduklarını bildiriyorlardı². Mahalli mülki ve askeri yetkililerle görüşmeler yapıyorlar, görüşmelerde ticari ilişkiler kurulması isteği ortaya konuyordu. Bu gibi teşebbüsler yanında Ankara ile diplomatik ilişkiler kurulması yolunda en ciddi adım 1921 Haziranı'nda atılmıştı. Bunun mimarı İstanbul'daki İngiliz kuvvetleri Başkomutanı General Harington'du. Harington İstanbul'a geldiğinden beri İstanbul'da ve mümkünse Ankara'da Türklerle dostane ilişkiler kurmak için çalışmıştı. Müslüman mültecilere yardım ediyor, hayırsever baloları düzenliyordu. Ancak yüksek politika düzeyinde yakınlaşma olamıyordu³.

• 1921 Temmuz'unda başlayan Yunan saldırısından önce İngiliz General Harington diplomatik bir çaba başlatır. Bu adımın arkasında Yunan saldırısından başka Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesi de önemli bir etkidir.

• 13 Haziran 1921'de İnebolu'ya gelen Hanry ve Shturton adındaki İngiliz subayları General Harington'un yakını olduklarını bildirip, İnebo-

1. Bilal N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, Ankara, 1979, C. III, s. 113-114.

2. ATASE Arşivi, Kıs. 615, D. 206, F. 62, 66.

3. Gotthard Jaescke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara, 1986, s. 225.

lu'da bulunan Refet Paşa ile görüşürler. Subaylar sivil giyimlidir. Bir miktar cephane getirmişler ve bu işi sürdüreceklerini söylemektedirler. General Harington tarafından gönderildiklerini de belirtirler⁴. Görüşmede bundan başka, İnebolu'ya gelmek için cephane sevki vesilesinden yararlandıklarını, getirdikleri cephanenin Harington'un iyi niyetine işaret olarak kabul edilmesini⁵ rica ederler. General Harington'un Türkiyecisi olduğunu, İngiltere kamu oyunun da Türklere meyilli olduğunu söylerler. Mustafa Kemal'in İnebolu'dan bir torpido ile İstanbul'a gelmesi ve Boğaziçi'nde Harington'un yalısında barış esasları üzerinde gizlice görüşmelerini teklif ederler. Bu girişimin savaşın bitmesi için insani bir girişim olduğunu belirtirler. Subayların ifadesine göre, Yunanlıların İngiliz müdahalesiyle Anadolu'dan çıkarılması da esas olarak Müttefikler tarafından kabul edilmiş, yalnız İstanbul'da İngiliz, Fransız, İtalyan ve Türklere kurulu bir kontrol komisyonu bulunması düşünülmüştü. Türkiye'ye yardım edilmesi düşünülmüştü. Londra'da alınan kararlar uygulanmadan önce Türklere esaslı bir anlaşma yapmak istiyorlarmış. Türklere elindeki İngiliz esirlerin bir iyi niyet gösterisi olarak serbest bırakılmasını istiyorlarmış. Bu yapılsa Malta'daki Türk esirlerin de serbest bırakılacağını açıklamışlar⁶. Görüşmeden sonra Binbaşı Hanry General Harington'a bir mektup yazıp, imzalı bir suretini de Refet Paşa'ya bırakmıştı. Mektupta görüşmeler hakkında bilgi vermişti⁷.

• İngiliz subaylarla yapılan görüşme Ankara'ya bildirilince Mustafa Kemal, Refet Paşa'ya nasıl davranacağı konusunda bir talimat gönderir⁸. Mustafa Kemal bu subayların durumunun araştırılmasından sonra, Misak-ı Milli'ye uygun olmak üzere kabul edeceklerini bildirdikleri şart-

4. Y. Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, Ankara 1973, s. 95; ayrıca Kemal Atatürk, Nutuk, MEB yayını, İstanbul, 1982, C. II, s. 643; İngiliz subayların Refet Paşa ile görüşmelerinin T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal'in talimatı ile olduğu anlaşılmaktadır. Sinop Cephesi Kumandanı Refet Paşa'ya T.B.M.M. Reisi özel kaleminden 13.6.1921 tarihinde çekilen telgraftaki ifadelerle göre Mustafa Kemal'in gelen İngilizlerden haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Telgraf için bkz. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-7, D. 18, F. 84/13.
5. Nurettin Peker, İngiliz subayların cephaneden başka ticari eşya da getirdiklerini, Shturton'un üsteğmen rütbesinde olduğunu yazar. Bkz. Nurettin Peker, İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri, İstanbul, 1955, s. 348.
6. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-7, D. 18, F. 84/11, Görüşmede Refet Paşa'nın söyledikleri de Binbaşı Shturton'un 27.6.1921 tarihli raporunda yer almaktadır. Buna göre; Ankara Hükümeti Misak-ı Milli'ye ulaşmak için sonuna kadar savaşacaktı. İyi teşkilatlı büyük bir ordu kurmuştu. Ayrıca Ankara Hükümeti'nin Sovyetlerle, Bulgaristan, Fransa ve İtalya ile ilişkilerine, hilafet konusuna, Orta Doğu sorununa kısa kısa değinmişti. Ankara Hükümeti dış politikasında İngiltere ile bir ittifak yapmayı düşünmüştü. Ama bu konuda oyuna gelmeyi, kendisiyle oynamasını istemiyordu. Uzlaşma geçici değil sağlam ve sürekli olmalıydı. Esirlerin değiştirilmesi konusu da konuşulmuştu. Ayrıca Mustafa Kemal'in İngilizlere sempati duyduğu da söylenmişti. Bkz. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, İstanbul, 1989, s. 57-58.
7. Y. Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, s. 96.
8. Talimat için bkz. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-7, D. 18, F. 84/8, 9.

lar esas olarak İngilizlerle görüşmeye hazır olduğunu, General Ankara'ya gelmek isterse iyi kabul göreceğini ve bizzat görüşeceklerini, ön görüşmeyi Refet Paşa'nın kendisinin de yapabileceğini, İnebolu'daki İngiliz subayların bu tebligat üzerine İstanbul'la telgrafla görüşerek neticeyi Refet Paşa'ya bildirmelerini ve Refet Paşa'nın da kendisini bilgilendirmesini ister. Bu açıklamalar doğrultusunda İngiliz subaylar İstanbul'a döner.

• Bu yazışmalardan sonra 18 Haziran'a kadar bu konuda bir gelişme görülmez. Ancak 18 Haziran'da Kızılay İkinci Başkanı ve Ankara'nın fahri temsilcisi durumundaki Hamit Bey'den bir telgraf gelir. Bunda, İngiliz Yüksek Komiserliği adına resmi sıfat taşıyan bir zatın kendisine müracaatla çabuk barış yapabilmek için derhal ilişkiye girmek istedikleri ve acele cevap bekledikleri bildirilmişti⁹. Ancak Hamit Bey'in telgrafının neye dayandığı hususunda bir bilgi yoktu.

• İngiliz belgelerinde bu görüşme girişimi ile ilgili bilgiler, 20 Haziran tarihinden itibaren ortaya çıkmaktadır. İstanbul'daki Müttefik Orduları Kumandanı Harington'un İngiltere Savunma Bakanlığına çektiği telgrafla; İnebolu'ya gelen İngiliz subaylarından, onların iyi karşılandığından, Mustafa Kemal'in Ankara'ya gelmelerini istemesinden ve sağnak yağmur yüzünden bunun gerçekleşemediğinden bahseder ve Refet Paşa'nın görüşmeler için tayin edildiğini bildirir. Harington, Mustafa Kemal'in Fransız ve Yunanlılara kızgın olduğunu, Rusya'dan yardımdan başka bir şey beklemediğini ve İngiltere ile ilişkilerini iyileştirmek istediğini de belirtir¹⁰. Telgrafla Harington, Mustafa Kemal'in kendisi ile görüşmeye pek istekli olduğunu, Binbaşı Hanry'nin İnebolu'dan Ankara'ya gitmesi için araba temin ettiğini, Hanry'nin emekli bir subay olduğunu ve maden işi için Anadolu'ya gittiğini belirtir. Harington, Hanry'nin Anadolu'daki İngiliz esirlerin durumlarının belirlenmesi ve olursa serbest bırakılmalarını sağlamak için talimat verdiğini de belirtir. Mustafa Kemal ile görüşme isteğinden bahsetmez.

• Hanry ise, İnebolu'ya geldiğinde emekli olduğunu söylememiştir. Ayrıca Türklere verilmek üzere bazı askeri ve ticari malzeme getirmiş. Harington'un Mustafa Kemal ile görüşme isteğinden bahsetmiştir. Mustafa Kemal'in Hanry'e Ankara'ya gelmesi için araba tahsis etmesi, Hanry'nin tüccar olmaktan başka bazı özellikler taşıdığını göstermektedir. Gerçi araba tahsisi işinden Türk kaynaklarında ve yazışmalarda bahsedilmemiş olması böyle bir şey olup olmadığı konusunda da bir tartışma açmaktadır.

• General Harington'un 20 Haziran tarihli telgrafından sonra konu İngiliz yetkili organlarının tartışması ve Harington'a verilen talimatlarla

9. Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 1982, C. II, s. 643.

10. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, İstanbul, 1989, s. 50, ayrıca bkz. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. III, s. 426.

gündemde tutulmuştu. 21 Haziran'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Vekili Rattigan'ın, Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a çektiği telgrafta, Mustafa Kemal ile görüşmeye izin verildiği takdirde Mustafa Kemal'in kıyıda bekleyecek İngiliz savaş gemisine çağırılması, yalnız söyleyeceklerinin dinlenmesi, görüşmenin İngiliz gemisinde yapılması, İngiltere'nin Kemalistler peşinde koşmadığının açıklanması gerektiği, kendisinin bu görüşmeye karşı olduğu belirtiliyordu. Aynı gün İngiliz Dışişleri görevlilerinden D.G. Osborne bir muhtıra hazırlayarak olayın İtalya ve Fransa'ya bildirilmesini, görüşme yapılırsa onlardan da temsilciler bulunmasını istiyordu¹¹.

- Osborne'a göre; Mustafa Kemal görüşme konusunda İngiltere'yi müttefiklerinden ayırmak gibi bir taktik içindeydi. Mustafa Kemal İnebolu'ya gelemeyecek kadar aşınlar etkisinde ise Ankara'yı temsil etmesi de mümkün değildi. Bu görüş Mustafa Kemal'in İnebolu'ya İngiliz gemisine gelmeyi kabul etmemesi üzerine ortaya atılıyordu. Mustafa Kemal'in aşıruların etkisinde olduğu fikri de, Refet Paşa'nın Mustafa Kemal'in İstanbul'a gidemeyeceğini, çünkü aşınlar ve muhaliflerin bundan faydalanmak isteyeceğini söylemesinden kaynaklanıyordu.

- Yine 21 Haziran günü İngiliz Bakanlar Kurulu toplanmış, konuyu tartışmıştı. Yaygın görüş, Ankara'nın Bolşevik nüfuzuna girmesini engellemek için görüşme isteğinin kabul edilmesi, ancak Müttefiklerin arabuluculuk teklifine Yunanistan'ın vereceği cevabın beklenmesi ve İtalya ile Fransa'nın da görüşlerinin alınmasından sonra cevap verilmesiydi¹².

- Harington'un deyiimiyle "olağanüstü bir gelişme" olan bu görüşme girişimleri Ankara-Londra ilişkileri açısından olduğu kadar diğer bazı yönlerden de önemliydi. Ankara Hükümeti gücünü kabul ettirmişti. İç ayaklanmaları bastırıp içerde otoriteyi sağlamış, düzenli ordularıyla doğuda Ermenileri, güneyde Fransızları yenip ateşkes imzalamıştı. Batıda I. ve II. İnönü zaferlerini kazanmış, Moskova ile diplomatik ilişkilerini geliştirmiş, 1921 Martı'nda anlaşma imzalamıştı. Fransa ve İtalya ile ilişkileri de gelişmekteydi. İngiltere ile ilişki kurulamamış, bu başarılarından sonra Yunanistan'a arabuluculuk teklif ederek barışı sağlamak ve Türk-Sovyet yakınlaşmasını önlerken Ankara'nın İngiliz politikası karşısında daha önemli başarılar kazanmasını önlemek istemişti. Bu arada genel eğilim Ankara'yı muhatap almamaktı. Yunanistan'a yaptıkları arabuluculuk önerisini gizli tutuyorlardı. Yunanlılar ise Anadolu'da yapacakları taarruz için hazırlanıyordu. Bu sıralarda İngiliz yetkililer arasında Türklerle anlaşmaya, hatta görüşmeye taraf olan Harington'dan başka çok kimse yoktu. İngiliz diplomatlar görüşmeye kökten karşıydılar. Bu, onlara göre Mustafa Kemal karşısında itibar kaybı ve geri adım olacaktı.

11. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. III, s. 428-429.

12. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. III, s. 430.

• 22 Haziran günü, İngiliz Hükümetince konu tartışılmaya devam edilir. Harington'a gönderilecek talimat belirlenir. Talimatta; görüşmenin yararlı olabileceği ancak henüz erken olduğu, Türklerin Sovyetlerle ilişkileri konusunda uyarılması, Harington'un yanında tecrübeli bir diplomatın da bulunması önerilir. Aynı gün Fransa ve İtalya'ya buralardaki büyükelçilikleri aracılığıyla Mustafa Kemal'in görüşme isteği bildirilir¹³. İtalya ve Fransa'dan olumlu cevap alınır.

• Fransa ve İtalya'nın cevabı gelmeden İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser vekili Rattigan, Lord Curzona Ankara ile gizli müzakerelere girişilmesine karşı olduğunu belirtir. Rattigan ayrıca 18 Haziran'da Hamit Bey tarafından çekilen telgrafa Ankara'nın verdiği cevaptan da bahseder. Bu telgraf, "İngilizlerle görüşmeye hazırsınız. Ona göre karar verilmek üzere görüşmelerin gizli veya açık mı? Nerede ve kiminle veya hangi makamla görüşüleceğinin bildirilmesini dileriz." şeklindedir¹⁴. Rattigan cevabi telgraftan bahsedip, eğer illa da görüşülecekse, Harington'un Mustafa Kemal'le bir İngiliz savaş gemisinde görüşmesini, sadece söyleyeceklerini (söyleyecek önemli bir şeyi varsa) dinlemesini istiyordu¹⁵.

• İngiliz diplomatlar Milli Mücadele'yi görmezden geliyorlar, Mustafa Kemal'i muhatap almayı gurur meselesi yapıyorlardı. Yazışmaların ve olursa görüşmelerin gizliliği de bundan kaynaklanıyor olmalıydı. Mustafa Kemal'i bir İngiliz savaş gemisine davet ederken görüşmelerin yapılmamasını istiyor gibiydiler. Bunun yanında General Harington görüşme fikrini hararetle benimsemişti. Mustafa Kemal ile görüşmek için İngiliz Hükümeti'nden ısrarla izin istemişti. Görüşmeyi gerekli görüyordu. Mevcut kuvvetler Türklere Sevr'i zorla kabul ettiremezdi. Harington'a kalsa İnebolu'ya gidip görüşmeyi yapacaktı. Fakat İngiliz diplomatlar ve özellikle de Rattigan ile Baştercüman Rayn bunu engelliyorlardı. 3 Temmuz'da Shturton'un raporu ile birlikte Rayn'ın notu Rattigan tarafından Curzon'a sunuldu. Rayn notunda; "Kemalistlerin İngiltere'yi oyuna getirmek istediklerini, Ankara Hükümeti'ni tanıtmaya çalıştıklarını, aslında Misak-ı Milli'den başka bir şey düşünmediklerini" ileri sürüyor, görüşme şartlarını şöyle belirliyordu: a- İngiltere barış için muzafferin peşinde koşmuyordu. b- Türkiye'nin meşru hükümeti olan Padişah Hükümeti'nin arkasından iş çevirmiyordu. c- İngiltere gürültüye pabuç bırakmıyordu. Türkiye'ye toprakları üzerinde makul bir bağışa istekli olmakla birlikte, doğudaki İngiliz çıkarlarının tehdit edilmesini ve azınlıkların yok edilmesini kabul edemezdi. d- Türk entrikalarının Fransa'yla İngiltere arasına bir kama sokmasına izin verilmeyecekti¹⁶.

13. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 433.

14. Y.H. Bayur, XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyasası Üzerindeki Etkileri, Ankara, 1974, s. 213.

15. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 63.

16. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. III, s. 453-457.

• Rayn'ın ifadelerine göre Türklerin bağımsız ve insanca yaşama isteği, İngiltere'nin cömertlik derecesine bağlanıyor, bu haklar İngilizlerce bağış olarak niteleniyordu. Azınlık hakları savunulurken Türk milletinin hakları yok sayılıyor, bazı ağışlar söz konusu ediliyordu.

• 13 Haziran'da başlayan ilişkiler 18 Haziran'da Hamit Bey'in telgrafından sonra durmuş, 7 Temmuz'a kadar İngilizler kendi aralarında takınacakları tavır konusunu tartışmışlar ve yazmışlardı. İngiliz diplomatlar görüşmeye karşı çıkmışlar, askerler ise yanında olmuşlardı. Görüşmeyi yapacak olan Harington, 3 Temmuz 1921 tarihinde İngiltere Savunma Bakanlığına gönderdiği şifreli telgrafta; İzzet Paşa aracılığıyla Mustafa Kemal Paşa'ya, görüşmek üzere Ajax gemisiyle İnebolu açıklarında bulunacağını, söyleyeceklerini dinleyip hükümetine bildireceğini, Mustafa Kemal'den sorması gereken bir konu varsa bildirilmesini, görüşmelerde hiç kimseyi taahhüt altına sokmayacağını, Yüksek Komiserlik ve Bahriyeden birer temsilcinin gemide bulunmasını önereceğini, buluşmanın Yunan taarruzu başlamadan yapılması gerektiğini bildirir¹⁷. Harington Yunan taarruzu başlamadan görüşmek istemektedir. O halde Yunan saldırısını bilmektedir. Yunan saldırısı bilindiğine göre, görüşmeler hakkında "Türkleri oyalama taktiği" nitelendirmesi yapanların haklı oldukları kanaati güçlenmektedir. Yüksek Komiser Vekili Rattigan'ın 4 Temmuz tarihli ve Lord Curzon'a çektiği telde de; Yunan saldırısı başlamışsa Mustafa Kemal'in kıyıya gelmesinin zor olduğu belirtiliyordu. Ancak 2 Temmuz'da Harington'a, Rattigan görüşmelere katılmasa bile Mustafa Kemal'le görüşmesi, O'nu dinlemesi talimatı Londra'dan verilmişti¹⁸. 5 Temmuz'da Mustafa Kemal'in İngiliz esirler konusunda uyarılması da Harington'dan istenmişti.

• Nihayet İngiliz makamları arasında sürüp giden yazışmalar sonrasında, General Harington'un Mustafa Kemal'e mesajı, Hamit Bey'in raporu ile birlikte özel bir kuryeye verildi. Speedy adlı İngiliz gemisi kuryeyi alarak 4 Temmuz gecesi İstanbul'dan ayrıldı. Aynı tarihli bir raporla Rattigan Curzon'a olayı rapor ediyor, mesajın Mustafa Kemal'e ulaştırılmak üzere Osmanlı Hariciye Nazırı'na verildiğini belirtiyordu¹⁹. Rattigan Hariciye Nazırı'nı devreye sokarak İstanbul'un devre dışı bırakılmadığını göstermek istiyor, Padişah'a da bu konuda garanti verileceğini ekliyordu.

• Harington mesajında; "Görüşmek istediğinizi Binbaşı Hanry aracılığıyla öğrendim. İnebolu veya İzmir'e gidip görüşme yapabileceğim. Sizi dinleyip İngiliz Hükümeti'ne rapor etmeğe yetkiliyim, ama İngiltere adına müzakereye yetkim yok. Görüşme İngiliz gemisinde

17. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. III, s. 452.

18. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 80.

19. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. III, s. 462.

yapılacaktır. Kabul ediyorsanız lütfen size uygun gün ve saati telleyiniz.²⁰ diyordu.

• 6 Temmuz'da Ankara'ya ulaşan bu mesajla görüşme isteği hangi taraftan geldi tartışması da başlıyordu. Aynı gün Mustafa Kemal Harington'a şu cevabı verdi: "Ekselans General Harington'a; Mektubunuzu aldım. Yapacağımız görüşmede bir yanlış anlamayı gidermek için aşağıdaki hususu şimdiden belirtmek zorundayım. 13 Haziran günü Binbaşı Hanry ve arkadaşları İnebolu'ya gelerek Refet Paşa'ya, Ekselanslarının benimle görüşmek istediğini bildirdiler. Bu teklifler Binbaşı Hanry'nin size yolladığı ve imzalı örneğini bize verdiği mektubunda da belirtildi. Aramızda başlayan doğrudan yazışmanın çıkış noktası böyledir. Tam bağımsızlığımız kabul edildiği takdirde görüşmelere hazırız. Müzakerelerin İnebolu'da karada yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Orada en iyi kabul göreceksiniz. Sadece görüş alışverişi yapılacaksa meslektaşlarımızdan birini görevlendirebiliriz"²¹. Bu mektuptan sonraki gelişmeyi de Mustafa Kemal Nutuk'ta şöyle anlatır; "İngiliz General ve yetkililer bu mektuba cevap vermek yerine, Yüksek Komiser Vekili Rattigan Hamit Bey ile Hariciye Nazırı İzzet Paşa'nın makamında görüşmüş, Hanry'nin tüccar olarak İnebolu'ya gittiğini, yetkili olmadığını, sadece Anadolu'daki esirler hakkında aldığı bilgileri bildirmesinin istendiğini belirtiyordu. Milli Kuvvetlerin İstanbul'a geçip geçmeyeceğinin öğrenilmesi de Hanry'ye verilen görevlerdendi. Hamit Bey bu görüşmede söylenenleri Ankara'ya telledi. İlişkiler burada kesildi"²².

• 7 Temmuz'da Harington ve Rattigna İngiliz Savunma ve Dışişleri Bakanlıklarına gönderdikleri telgraflarda, Mustafa Kemal'den cevap geldiği, şartlarını bildirdiği ve Hanry'nin yetkilerini aştığının anlaşıldığı bildiriliyordu. Rattigan daha da ileri giderek Mustafa Kemal'in tatminkar olmayan cevabı karşısında Osmanlı Hariciye Nazırı ile görüşeceğini, kimsenin Mustafa Kemal'le görüşme istemediğini söyleyeceğini, Mustafa

20. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. III, s. 463.
21. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. III, s. 470, Kemal Atatürk, Nutuk, MEB, 1982, C. II, s. 643-744, aynı konuda Y. Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, s. 97.
22. Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 1982, C. II, s. 645.
Y. Hikmet Bayur'a göre Hamit Bey Rattigan'ın İzzet Paşa ile olan görüşmesindeki konuşmasını yumuşatarak aktarmıştır. Rattigan Makamda; "İlke olarak görüşmeye başlamadan önce Türklerin ulusal sınırları içinde tam bağımsızlığı tanınamız yolundaki istek dolayısıyla bu konuda daha ileri gidemeyiz. Kemalistler böyle bir istekte bulunmakla akıllarını kaybetmişe benziyorlar. Bizi ilgilendirdiği ölçüde olayı kapamış sayıyoruz. İşe önce kimin giriştiği yolundaki anlaşmazlık aynı tutulursa önerilen temel sorun dışıdır. Eğer Kemal tutumunu baştan aşağı değiştirirse Majeste Hükümeti konuyu yeniden ele alabilir. Öyle sanıyorum ki, Enver'le İttihat ve Terakki Komitesinin Ankara'da derece derece duruma egemen olmakta bulduklarından ve Kemalist Hükümetin tamamıyla Bolşeviklerin elinde olduğundan kuşku edilemez". Bkz. Y. Hikmet Bayur, XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, s. 217.

Kemal'in isteklerinin kabul edilebilecek gibi olmadığını, Mustafa Kemal'in peşinden koşuyormuşuz gibi bir izlenimin hemen silinmesi gerektiğini belirtiyordu²³. 8 Temmuz'da Lord Curzon Rattigan'a cevabında, meselenin bir hükümet işi olduğunu, İstanbul'da İngiltere'yi bağlayacak bir davranıştan sakınması gerektiği ve talimat almadan Mustafa Kemal'e cevap verilmemesini bildirir. Rattigan aynı gün Mustafa Kemal ve Milli Mücadele ile ilgili görüşlerini Curzon'a tekrarlar ve İngiltere'nin görüşmeye niyetli olmadığını bildirildiğini yazar. Aynı tarihte Harington'un Savunma Bakanlığına çektiği telde de; Rattigan'ın izlenimlerinin yanlış olduğu, Mustafa Kemal'in hâlâ görüşme isteğinde olduğu belirtilmiştir²⁴.

- 9-10 Temmuz günleri de İngiltere ile İstanbul arasında sıkı bir muhabere olur. General Harington ilişkilerin kesilip atılmaması ve görüşme için zemin hazırlamaya çalışırken, Yüksek Komiser Vekili Rattigan görüşme ihtimalini ortadan kaldırmak için uğraşır. İstanbul'da Londra'dan gelecek talimatları beklemeden veya onların aksine girişimlerde bulunarak oldu bittilerle görüşmeyi engellemek ister ve bunu başarır da. Rattigan, Mustafa Kemal'in cevabı karşısında İngiltere'nin Yunanistan'dan yana bir politika izlemesini, İstanbul'un üs olarak Yunanistan'a kullanırılmasını, Ankara'da hakim olan aşırılarla anlaşmanın mümkün olmadığını da telkin ediyordu²⁵. Bu görüşlerini İtalyan ve Fransız Komiserlerin de paylaştıklarını da ileri sürüyordu.

- Londra'da Dışişleri Bakanı Lord Curzon da konuya Rattigan'dan daha olumlu yaklaşmıyordu. O da İtalya ve Fransa'ya elçilikleri aracılığıyla konu ile ilgili bilgi verirken Rattigan'ın görüşlerini ele alıyor, Mustafa Kemal'in zaman kazanmak ve Müttefikleri ayırmak düşüncesinde olabileceğini de ekliyordu.

- Harington görüşme için hala olumludur. 9 Temmuz'da Savunma Bakanlığına çektiği telde, Mustafa Kemal'le iki asker olarak görüşmenin bile yararlı olabileceğini savunur. 10 Temmuz'da Harington bir kere daha Mustafa Kemal'le görüşme kapılarının tamamen kapanmadığını bildirip talimat ister. Ancak Yunan saldırısı başlayınca bu konu da sürüncemede kalır.

- Mustafa Kemal'le görüşülmeyeceği daha 10 Temmuz veya öncesinde Yunanistan'a duyurulmuş, Yunanlılara saldırı için adeta işaret verilmişti. Yunanlıların Sakarya'ya kadar süren ilerlemeleri İngiltere'nin Türkiye ve Müttefikleri ile olan ilişkilerinde kendi politikasını kabul ettirme

23. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. II, s. 472.

24. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, s. 476.

25. İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiser Vekili Rattigan'dan İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a çekilen şifre telgraf. Bkz. Bilal Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, s. 478.

yönünden yürütecekti. Türkiye açısından ise, İngiltere ile görüşüp anlaşmanın mümkün olmadığı anlaşılmıştı²⁶. General Harington ve Savunma Bakanlığı görüşmeye taraftarken, diplomatlar Rattigan'ın oldu bittilerinin de etkisi ile görüşme umutlarını yok etmişlerdi. Bununla birlikte İngilizlerin Temmuz sonuna kadar konu ile ilgili yazışmaları da sürdürmüşlerdi. 14 Temmuz'da Fransa Dışişleri Bakanı M. Briand, Harington-Mustafa Kemal görüşmesi ile ilgili görüşünü yazılı olarak bildirdi: "Doğuda barış yapılabilmesi için hiçbir fırsatı kaçırmamak ve böyle bir fırsatı ihmal etmenin de siyasi bir hata olacağı düşüncesiyle Mustafa Kemal-Harington görüşmesi fikrine katılmış olduğumu" belirtmişti²⁷. Diğer taraftan Harington hala görüşmenin yapılabileceği düşüncesindeydi ve 15 Temmuz tarihli telgrafında Savunma Bakanlığına, Milliyetçilerin kızdırılacağını, görüşme kapısının böyle sert bir şekilde kapatılmasının zararlı olacağını belirtiyordu. 18 Temmuz'da, Yunanlılar yenilirse Milliyetçilerin kısa sürede İstanbul'a geleceklerini, Mustafa Kemal'e verilecek cevap konusunda talimat beklediğini bildiriyordu. 20 Temmuz'da Curzon ve Kidston, Rattigan'a Fransa ve İtalya Hükümetlerine danıştıktan sonra, Mustafa Kemal'e cevap vermenin gerekli olmadığı görüşünü belirtiyor ve eğer görüşmek istiyorsa bundan sonraki adımı atmak Mustafa Kemal'e düşer diyorlardı. 26 Temmuz'da Harington'a görüşmenin reddedildiği cevabı açık olarak bildirildi²⁸.

- Bu yazışmalar yapıldığı ve konunun görüşme isteği hangi taraftan çıktı noktasına yıkıldığı sıralarda, 10 Temmuz'da Yunan saldırısı başladı. Bu durumda İngiliz Yüksek Komiserliği görüşme fikrini tamamen bırakıp, Yunan yanlısı bir politika izlenmesini savunmaya başladı. Mustafa Kemal'in istediklerini kabul etmek, O'na teslim olmaktı. Bu bakımdan Türk-Yunan savaşında tarafsızlığını Yunanlılar lehine bozdu. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını Yunan gemilerine açtı. Bu gemiler Marmara ve İstanbul'da üslenip, ikmal yaptıktan sonra Türk limanlarını vurdu. İngiltere bunlara göz yumdu. Böylece İngiltere'nin çok ağır olarak nitelendiği şartlardan Milliyetçileri vaz geçirmek, adeta burunlarını sürtmek gibi bir tavır içine girdiği görülüyor. İngiltere bunu sağlayabilirse Sevr şartlarını Türklere kabul ettirebileceğini düşünüyor olmalıydı. Yunanlıların Sakarya'ya kadar ilerlemeleri İngilizleri bu konuda epeyce iyimser bir havaya da sokmuştu.

- Mustafa Kemal-Harington görüşmesinin gerçekleşmemesinde her iki tarafın beklentileri arasında önemli uçurumlar bulunmasının, hatta ortak yönlerinin bulunmamasının önemli bir etkisi olmuştu. Ancak bunun kadar önemli ve daha başlangıçta görüşülüp görüşülmemesi konusu ve görüşme şartlarını gölgede bırakan bir başka tartışma, görüşme teklifinin

26. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 95.

27. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 95.

28. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 97-99.

ilk olarak kimden geldiği konusu üzerinde yapılmıştı. Anlaşıldığı kadıyla her iki taraf görüşme teklifinde bulunmayı bir zayıflık işareti sayıyor, itibar kaybetme endişesi yaşıyordu. İngiltere için Müttefiklerini kaybetme endişesi de gündemdeydi. Konu ile ilgili yazışmalara bakıldığında ifadelerden bu konuda bir kanaate varmak mümkün görünmesine rağmen, olayın gizli tutulması ve resmi makam ve mevkilerden ziyade şahıslar ve onların tavırlarının ön planda bulunması dolayısıyla kesin bir görüş belirtmek zor görünüyor.

• Yazışmalara şöyle bir göz atıldığında, 13 Haziran 1921 tarihli ve T.B.M.M. Özel Kaleminden Sinop Cephesi Kumandanı İnebolu'daki Refet Paşa'ya çekilen telgrafta; "İngiliz Genel Karargahından Binbaşı Hanry ve Binbaşı Shturton'un Londra'nın resmi tahrirat ve mukarreratını bizzat tarafıma teslim için İnebolu'ya geldikleri ve Nidai Bey nezdinde buldukları anlaşılmıştır." diyor ve Refet Paşa'nın mektup ve belgeleri almasını, ayrıca Mustafa Kemal'le görüşmek gibi bir görevleri varsa bu konuda gerekenin yapılacağını bildiriyor. Mirliva Refet imzasıyla T.B.M.M. Reisi Mustafa Kemal'e çekilen 14 Haziran 1921 tarihli telgrafta da Binbaşı Hanry ve Shturton'un İstanbul'daki İngiliz Kuvvetleri Kumandanı General Harington tarafından gönderildikleri ve İnebolu'ya gelmek için cephaneye sevkiyatı vesilesinden faydalandıkları belirtiliyor, getirdikleri cephanenin kabul edilmesini ve Harington'un iyi niyet göstermesi sayılmasını istedikleri, Mustafa Kemal'in Boğaziçi'ndeki Harington'un yalısına gizlice giderek Harington ile barış üzerine anlaşmalarını istediklerini yazıyordu²⁹. Hanry ve Shturton'un daha pek çok vaadlerde bulunduğu da belgede yer almaktadır.

• Bu ifadeler General Harington'un Mustafa Kemal'le görüşme konusunu gündeme getiren taraf olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Harington 20 Haziran 1921 tarihli ve Savunma Bakanlığına çektiği telgrafta Londra'ya konuyu açıklarken; "İnebolu'ya yollanmış olan Binbaşı Hanry aracılığıyla Mustafa Kemal'in bir mesaj gönderdiğini, kendisiyle görüşme isteğinde bulunduğunu" belirtir. Ayrıca Harington A. Rawlinson'un anılarının³⁰ üçüncü bölümüne yazdığı önsözde, Türkiye'deki İngiliz esirler ile Malta'daki Türklerin değiştirilmesi konusunda Dışişleri Bakanlığının kendisine yetki verdiğini, bunun üzerine Mustafa Kemal ile doğrudan temasa geçtiğini belirtmektedir. Bütün bu ifadelerle rağmen Harington, Mustafa Kemal'e gönderdiği 4 Temmuz 1921 tarihli mesajda, Hanry aracılığı ile Mustafa Kemal'in görüşme isteğini öğrendiğini yazıyordu. Böylece görüşme isteğinin kimden geldiği de gündeme geliyordu. Harington Mustafa Kemal'in mesajını aldığını da belirtiyor, ama bu mesaja hiçbir yerde rastlanamıyor. Buna karşılık İngiltere Mustafa Kemal'in görüşme isteğinde bulunduğu görüşünü hemen benimsiyordu.

29. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III-7, D. 18, F. 84/13.

30. A. Rawlinson, *Adventures in The Near East*, London, 1923, s. 247.

Tabi ki, onlara göre Majestelerinin Hükümeti Milliyetçi Türkleri ve Mustafa Kemal'i muhatap alamazdı. Halbuki Hanry imzalı mektubuyla Harington'un görüşme isteğini belirtmişti³¹. 6 Temmuz günü Ankara'ya gelen mesaja verdiği cevapta da Mustafa Kemal, görüşme isteğinin Harington'dan geldiğini Hanry'nin beyanlarına dayanarak belirtmişti³².

• 7 Haziran'da Rattigan Hamit Beyle Hanry'nin yetkisiz olduğunu, emekli asker olduğunu bildirir. 9 Temmuz'da Royter Ajansı da bu konuda, "görüşme isteğinin İtilaf tarafından belirtilmediği, Mustafa Kemal'in görüşme isteğinde bulunduğu" şeklinde bir haber yayınlar. Anadolu Ajansı da bu konuda bir düzeltme yapar³³.

• Arka arkaya sıralanan bu belgelerdeki ifadeler sanıyoruz ki, kimin doğru kimin yanlış söylediği konusunda bir fikir vermektedir. Üzerinde hiç tartışılmaması gereken bir nokta, Harington'un asker emeklisi de olsa, Türkiye'ye ticari amaçla da gelmiş olsa, Binbaşı Hanry'ye bazı talimatlar vermiş olduğudur. Harington İstanbul'daki Müttefik Orduları Başkumandanı'dır. Hanry ve Shturton O'nun verdiği yetkiyle Türklerle görüşmektedir. Ayrıca mesaj ve cephane getirmişlerdir³⁴.

• Harington, Dışişlerinin kendisine esirlerin değişimi konusunda yetki verdiğini belirtirken, bu yetkiyi kullanırken aracı tayin ettiği Hanry'nin Anadolu'daki ticari beklentileri ve çıkarları yönünde kendisine verilen talimatı aşmış olduğu iddiası makul sayılabilir. Eğer İngilizler meseleyi bir gurur meselesi yapmamış ve Mustafa Kemal'le anlaşma çareleri arayan bir görüntünün kendi saygınlıklarını sarsacağı, müttefikleri ile arasını açacağı endişesiyle görüşme teklifinde bulduklarını inkar etmiyorlarsa; ya Harington ya da Hanry yetkilerini aşmış olmalıdır. Bunlardan herhangi biri böyle bir oldu bitti ile atılacak olumlu adımın semeresini görmek istemiş olabilir. Olumsuz gelişmeler üzerine durumu kurtarmak için görüşmeyi Mustafa Kemal'in istediğini iddia etmek durumunda kalmış olabilirler. Harington'un ifadesine göre yetkilerini aşan Hanry'dir. İngiltere böyle bir oldu bitti ile karşı karşıya kalmamış ise, görüşme isteğinde bulunan taraf olmanın çıkarlarına uygun olmaması nedeniyle görüşme isteyen tarafın Türk tarafı olduğu iddiasına sığınması da mümkündür. Ancak İngiltere'yi Türklerle anlaşma zemini aramaya zor-

31. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 87, Hanry'nin mektubu da bugüne kadar ortaya çıkmış değildir. Hanry ile İnebolu'ya gelen Shturton'un bu konuda bir raporu vardır. İkisi arasında bir karışıklık olması fikri akla yatkın görünmektedir.

32. Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul, 1982, C. II, s. 643.

33. Y.H. Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, s. 98-99.

34. Bazı kaynaklarda bunlardan bahsedilmiş olmamakla birlikte cephane getirilmesi hakkında yeterli bilgi ve Harington'un yazılı mesajının kendisi ve böyle bir mesaj olduğu konusunda da tatmin edici bilgi bulunmamaktadır. Hatta Refet Paşa yazılı bir belge veya mesaj getirmediğini belirtmektedir. Bkz. Refet Paşa'dan Mustafa Kemal'e çekilen 14 Haziran 1921 tarihli telgraf. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A-III, 7, D. 18, F. 84/11.

layan şartlar da vardır. Bu yönüyle İngiltere'nin samimi olmasa bile böyle bir teklif getirmesi mümkündür. Bunlar öncelikle yazışmalarda konu edilen esirler meselesi ile başlamak üzere, Türk-Sovyet ilişkileri, Mustafa Kemal Enver Paşa rekabeti, Yunan taarruzu gibi unsurlardır.

- Harington'un da ifade ettiği gibi Anadolu'daki İngiliz esirleri kurtarmak gerekiyordu. İngiliz Hükümeti resmi ilişkiye girmek istemediği için Ankara ile bu yoldan ilişkiye girerek esirlerini geri almak düşüncesinde olabiliyordu. İngiliz Kamuoyunun baskısı İngiliz yetkilileri buna zorluyordu. Bu konuda, 1921 Mart ayında Bekir Sami Bey ile Londra'da yapılan esirlerin değişimi ile ilgili anlaşma da bu girişim için bir zemin oluşturuyordu.

- Ayrıca İngiltere, Ankara ile Sovyet Rusya'nın anlaşma imzalaması, silah ve cephane yardımı dolayısıyla, Türkiye'nin Bolşevikleşeceği endişesine düşmüştü. Rattigan da Osmanlı Hariciye Nazırı ile görüşmesinde Kemalistlerin Sovyetlerin kucağına oturdukları ithamında bulunmuştu. Kafkaslarda Sovyet düzeninin kurulmasından sonra "Kafkas Seddi" projesi Türkiye'ye kaymıştı³⁵. Bu set Avrupa emperyalistlerinin Ortadoğu ve Boğazları korumasına yardım edecekti. Bu sebeple İngiltere ya müttefik bir Türkiye, ya da en azından Sovyet güdümünde olmayan bir Türkiye istiyordu. Türklere yapılacak baskıların Türkiye'yi iyice Sovyetlere iteceği endişesi de Müttefik çevrelerinde yaşanıyordu³⁶. İngiltere'nin anlaşma çabası göstermesi için önemli sebeplerden biri de buydu. Bu konuda İstanbul'dan Londra'ya giden raporlar Ankara'nın gittikçe sola kaydığını, bunun sebebinin de Bolşevik nüfuzu olduğunu yazıyorlardı³⁷. Londra da bu raporların etkisiyle telaşlanıyor, böyle bir gelişmeyi engellemeye çalışıyordu. İngilizlerin Ankara'ya yaklaşma çabalarında, "Türkiye'deki İngiliz temsilcilerinin Anadolu'da Kemalistler ile Enveristler iktidar için çarpışıyor" şeklindeki görüşleriydi. İngilizlere göre her iki grubun arkasında da Bolşevikler vardı. Ama ittihatçılar daha tehlikeliydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sicilleri bozuktu ve Bolşeviklere kopmamacasına bağlanabilirlerdi. Batıda temiz çıkma umutları yoktu. İngiliz Yüksek Komiserliği, Enver ve Cemal Paşaları o günlerde fiilen Bolşevik ajanları olarak değerlendiriyordu³⁸. Enveristler başa geçerse Türkiye Bolşevik nüfuzuna kayabilirdi. Öyleyse daha ılımlı olarak görülen Mustafa Kemal iktidarda kalmalıydı. Enver Paşa'nın Anadolu'ya girme girişimlerinde bulunması da olayın tuzu biberi oluyordu.

- Ankara'da Enverciler tarafından yapılacak bir darbeyi İngilizler kendileri açısından çok olumsuz görüyorlar, Yunanlılara aşırı davranmalarını, Ankara'daki ılımlıların işbaşında kalarak barışı imzalamalarının

35. Yerasimos Stefanos, Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul, 1979, s. 212.

36. Ali Kemal Meram, Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri, İstanbul, 1989, s. 69.

37. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 69.

38. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 70.

sağlanması gerektiğini belirtiyorlardı³⁹. İnebolu'da yapılan girişim bu terahin gösterilmesi amacına yönelik olmalıydı. Enver Paşa'nın Panislamik ve Panturanist hareketlerinden de endişe duyulmuş olabilirdi.

- 1921 yılı 10 Temmuz'nda başlayan ve Sakarya'ya kadar sürecek olan Yunan saldırısı da İngilizlerin Mustafa Kemal'le diplomatik ilişki kurma girişimlerinde etkili bir faktör olarak gösterilmektedir. Görüşme girişimleri genelde, Yunan taarruzu için Türkleri hazırlıksız bırakma teşebbüsü olarak değerlendirilmektedir. Ancak İngiliz Dışişleri Bakanı Curzon'un, Yunan saldırısının sonucundan emin olmadığı için, ne olur ne olmaz kabilinden Mustafa Kemal'le ipleri tamamen koparmamak gibi bir davranışta bulunması da gözden ırak tutulmamalıdır. İnebolu görüşmelerinin gündemde olduğu sıralarda Müttefiklerin Türk-Yunan barışı için arabuluculuğa soyunduklarından Ankara ve İstanbul'un haberi yoktu. Türklere Sevr'de bazı ödünler verilmesi söz konusu ediliyordu. İngilizler Yunan saldırısını hazırlamaya ve başarısızlığı durumunda onu karşılamaya yönelik askeri ve siyasi çalışmalar yapmışlardı. Yunan zafelerini sağlamak için askerler Türkleri barış ve görüşme lafları ile avutmaya çalışırken, diplomatlar yapılan saldırı başarısız olursa bunun olumsuzluklarını karşılamaya yönelik çalışmalarda bulunmuşlardı. Askerlerin çalışması 13 Haziran'da ve Yunan taarruzundan bir gün önce 9 Temmuz'da kesilir. Diplomatlarınki ise 18 Haziran'da başlayıp, 7 Temmuz'da biter.

- Bütün bu etkenler ve gerek her iki tarafın kendi aralarında, gerekse birbirleri ile yaptıkları yazışmalarda geçen ifadelere göre; Mustafa Kemal'le görüşme isteğinin Londra'nın haberi olmasa bile General Harington veya Binbaşı Hanry aracılığı ile İngiltere tarafından geldiği gözlenmektedir. Belirtildiği gibi İnebolu'ya gelen İngiliz Subaylar Harington'u temsilen, Mustafa Kemal'i temsil eden Refet Paşa ile görüşmüşler ve mesaj da getirmişlerdir. İnebolu'ya cephane getirdiklerinden de bahsedilmektedir. Bu işleri amirlerinden habersiz yapmaları uzak ihtimaldir. Harington'un görüşmeyi ısrarla savunması da bu kanaati kuvvetlendirmektedir.

- İngiliz Hükümeti de olayı reddetmekle birlikte bu teklif üzerinde uzun süre tartışmıştır. Yaklaşık bir ay kadar bu konu ile ilgilenmiştir. Mustafa Kemal'e barış teklifinde bulunulması İngiltere için gurur meselesi de yapılmıştır. Bir anda ve kesin red cevabı verememişlerdir. İngiltere'nin konu ile ilgili iddiaları ve yaklaşımlarının samimiyetsizliği şeklindeki görüşler de bu çerçevede biraz daha haklılık kazanmaktadır.

- Son olarak özetlemek gerekirse; ortaya atılan görüşme fikrinin gerçekte en azından diplomatlar açısından samimiyetsiz olduğu, İngiltere'nin

39. Salahi Sonyel, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Mustafa Kemal-Enver Çatışması", Belleten, C. 54, sayı, 209, Nisan 1990, s. 396.

bazı beklentilerine ulaşmak için oynadığı bir oyun olduğu görüşleri ağırlık kazanmaktadır. Bu konudaki görüşler ise, 10 Temmuz'da başlayacak Yunan saldırısı için Ankara'nın dikkatini barış umutlarına çekerek gafil avlamak⁴⁰, İngiliz gemisine gelecek Mustafa Kemal'i tutsak edip, veya O'nu Padişah Hükümetine teslim ederek İstanbul'da alıkoymak⁴¹. Türk-Sovyet ilişkilerini baltalayarak hem Türkiye'yi güçsüz bırakmak hem de Sovyetleşmesini engellemek, Enver Paşa-Mustafa Kemal çatışmasından yaralanmaktı. İngilizler bu işte gerçekten samimi değildiyse, Ankara'nın uyguladığı doğru politika ve her an her türlü savaşa hazırlıklı bulunması sayesinde İngilizlerin oyunu bozulmuştu.

• Sakarya Zaferi'nin ardından İngilizler Mustafa Kemal'le görüşmeye oturma fikrini yeniden gündeme getirdiler. Bu defaki Yunan ordusunun Sevr'i gerçekleştirebileceğinden ümit kesilmesinin sonucu olsa gerekti. Bu arada Ekim ayında Japonya'nın İstanbul'daki elçisi Uchida, Kasım ayında da Davidoff ve Kyrcheff adlı Bulgarlar Ankara-Londra arasında arabuluculuk girişimlerinde bulundular. Ancak İngiltere bunların kendi zayıflığına yorulacağı görüşüyle reddetti⁴². İngiliz Genelkurmayı Mustafa Kemal'le görüşme isterken diplomatlar bunu zamansız ve gereksiz buluyorlardı. Nihayet 27 Kasım'da Türk-İngiliz yakınlığının kurulması için 1921 yılının son denemesi yine İnebolu'da yapıldı. 13 Haziran'da İnebolu'ya gelen Hanry tekrar gelip Refet Paşa ile görüşmeler yaptı. Bu ikinci görüşme 27 Kasım-5 Aralık günleri arasında yapıldı. Hanry İngiltere Savunma Bakanlığı'na verdiği raporda, İngiliz diplomatların entrikaları sebebiyle Ankara ile anlaşmanın yapılamadığını, çıkmazdan kurtulmak için ilk adımın atılmasını istiyordu⁴³. Hanry'nin bu misyonla ikinci defa İnebolu'ya gelişi Haziran ayındaki ilişkiler hakkında da bazı mesajlar veriyor. Birincisinde yetkisiz denilen, hatta emekli olduğu için cezalandırılmadığı söylenen kişinin tekrar İnebolu'ya gelmesi, İngiliz yetkililerin doğru söylemediği konusunda kanaatlere sebep oluyor. Ancak askerlerle diplomatlar arasında kesin bir görüş ayrılığı olduğu dikkate alınca, bu girişimin askerlerce yapıp, diplomatlarca engellendiği söylenebilir.

• İkinci İnebolu görüşmelerinde Refet Paşa'nın Harington'u ziyaret etmesi istenir. Ancak Refet Paşa Harington'a yetki verilmedikçe bunun gereksiz olduğunu savunur. Yetki verilirse görüşmeye hazır olduğunu belirtir. Hanry bu çabalar içindeyken, 12 Aralık'ta İngiliz Dışişleri Hanry'i yetkisiz ve kendi başına iş yapmakla suçladı⁴⁴. Bu görüşme de daha önce-

40. Y.H. Bayur, XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, s. 218.

41. Afif Büyüktuğrul, Çanakkale Olayı, İstanbul, 1969, s. 41, ayrıca bkz. Nurettin Peker, İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri, s. 348.

42. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 215-219.

43. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 229-230.

44. Bilal Şimşir, Sakarya'dan İzmir'e, s. 233.

ki gibi diplomatlar marifetiyle engellenmiş oldu. Bu konuda "De Well" gazetesi tarafından 15 Aralık 1921 tarihli bir raporda⁴⁵, İnebolu görüşmeleri ile ilgili olarak İngiliz Yüksek Komiseri Harington⁴⁶, Kızılay İkinci Başkanı Hamit Bey aracılığıyla Kemal Paşa'ya başvurmuş ve diplomatların yanı sıra dört eski subayını da vazifelendirmiştir. İngiliz diplomat, askerlerin görevlendirilmesini ve yanlış zaman seçildiğini belirtmiştir. Aynı gazetenin yorumu da İngiliz diplomatlarıyla subaylarının görüş ayrılığının barışı engellediğini savunur. Bu da daha önce belirtildiği gibi İngiliz diplomatlar ile askerlerin fikir birliğinde olmadıklarını göstermektedir. Bir yerde, askerler gerçekleri görenek ona göre çıkış yolu arayıp bazı oldu bittilere de kalkışırken, diplomatlar İngiliz gurur ve kibirinin etkisinden kurtulamamışlardır. İnebolu görüşmelerinin başlaması, yapılması ve sonrasındaki çelişkilerin ve tartışmaların ana sebebi bu olsa gerektir.

KAYNAKLAR

- ATASE Arşivi, (Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Arşivi).
- Atatürk, Kemal, *Nutuk*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul, 1982.
- Bayur, Y. Hikmet, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara, 1973.
- , *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri*, Ankara, 1974.
- Büyüktuğrul, Afif, *Çanakkale Olayı*, İstanbul, 1969.
- Jaescke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1986, Çev. Cemal Köprülü.
- Kerman, Zeynep, *Belçika Temsilciliği Vesikalarına Göre Milli Mücadele*, İstanbul, 1982.
- Meram, Ali Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri*, İstanbul, 1969.
- Peker, Nurettin, *İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri*, İstanbul, 1955.
- Rawlinson, A., *Edvantages in The Near East*, London, 1923.
- Sonyel, Salahi, "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Mustafa Kemal-Enver Çatışması", *Belleten*, C. 54, Sayı: 209, Nisan 1990.
- Stefanos, Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri*, İstanbul, 1979.
- Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C. III, Ankara, 1979.
- , *İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e*, İstanbul, 1989.
45. Zeynep Kerman, *Belçika Temsilciliği Vesikalarına Göre Milli Mücadele*, İstanbul, 1982, s. 42.
46. General Harington Müttefik Orduları Kumandanıdır. Yüksek Komiser ifadesi yanlışlıkla geçmiş olmalıdır.